

MÁTÉ GYÖRGY

Kinek hol a helye?

Templomi székviták és más esetek mikrotörténeti tanulságai
egy feledi református jegyzőkönyv alapján

GYÖRGY MÁTÉ

Who Can Sit Where? Micro-Historical Lessons From Church Seating Disputes and Other Cases Based on a Record of the Hungarian Reformed Church in Feled

Keywords: Feled (Jesenské); Reformed Christian congregation, presbytery; church; seating; seat lawsuit; customary; church discipline; the pastor and the others; World War I; Trianon

A felvidéki, azon belül is a gömöri települések református gyülekezeteinek birtokában levő évszázados iratok máig kiaknázatlan forrást jelentenek a történészek és az etnográfusok számára. Ezen a vidéken a legtöbb egyházközség őriz ilyen dokumentumokat, például anyakönyveket, presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyveket, pénztárosi könyveket, a gyülekezet történetéről szóló feljegyzéseket stb.

Ebben a tanulmányban hazai vizekre evezünk, ugyanis lakóhelyünk, Feled község¹ református gyülekezetének két iratát² vesszük górcső alá, amely egy viszonylag szűk időszakot, nem egész 27 évet foglal magába. Azonban mind a nagy történelemben, mind a helyi közösség életében ezek voltak a 20. század egyik legmozgalmasabb esztendei, hiszen az első könyv 1914. október 11-étől kezdődik és 1927. január 30-ával zárul, a második pedig ennek folytatása, amelybe 1941. június 15-én történt az utolsó bejegyzés.

A korábbi munkákból előzetesen már sejteni lehetett, hogy milyen témák kerülnek terítékre egy ilyen forrásból. A közgyűlés és a presbitérium a bíraskodó, fegyelmező, döntéshozó státuszából fakadóan a helyi közösség életét nagyban befolyásolta. Az egyháznak az adózásban, oktatásban, ingatlan- és földbérlésekben is igen komoly jelentősége volt még a vizsgált időszakban.

1 Feleden a reformáció az 1540-es években már bizonyítottan elterjedt, a 18. század közepéig pedig anyaegyház volt, utána lett Gortvakisfalud filiája egészen 1934-ig. [P. Szalay 2013, 109. p.] Jelenleg a közeli Simonyival alkot egy közösséget (Simonyi-Feledi Református Társult Egyházközség); A vizsgált korszak elejére vonatkozó 1910-es népszámlálási adatok szerint a faluban 878 lakosból 346 volt református vallású. [Népszámlálás... 1912.]

2 „A feledi ref. egyház presbiteri és közgyűléseinek jegyzőkönyve 1914 okt. 11-től 1927 jan. 30-ig”, valamint „A feledi ref. egyház presbiteri és közgyűlései jegyzőkönyve” (1927–1941).

Az ülésrend – társadalmi rétegek, konfliktusok

Az első téma, amely szinte rögtön szembejött velünk a jegyzőkönyvek lapjairól, az az ülésrenddel, a templomi székkal (padokkal) kapcsolatos – nemegyszer perre menő – vitákból fakad.³ Az ülés- és állásrendnek évszázados, íratlan hagyományai voltak/vannak a református templomban. Tulajdonképpen a falu társadalmának leképezése: mindenkinnek megvolt a maga helye, mégpedig rangja, vagyona, neme és életkora szerint.⁴ A tehetősebbek pénzzel meg is váltották ezeket a helyeket, de facto megvásárolták a padokat. Aki ezt a szokásjogot valamilyen oknál fogva megszegte, az számíthatott a közösség rosszallására, ítélkezésére. A hivatalos egyházi megnyilatkozásokból viszont kiderül, hogy „felülről” nem nézték jó szemmel ezt az általuk befolyásolni nem tudó szokást,⁵ ami ellen tiltakoztak is a lelkészek a szószékről, másrészt számos kísérlet tetek megszüntetésére, de olyannyira berögzült, hogy még a legtöbb helyen ma is van íratlan szabálya az ülésrendnek. (Pl. a nemek szerinti elkülönülés még általános, de egyeseknek „megszokott” helyük, padjuk van a templomban.) Mindez a vizsgált gyülekezettről, a felediekről is elmondható, amit a szóban forgó jegyzőkönyv is megerősít. A falu egyik krónikása, G. Kovács Gyula 20. század elejéről, pontosabban 1906 őszeről említi az első székpert, amely abból fakadt, hogy egy ifjú feleség „rossz helyre” ült.⁶ A

3 A templomi ülésrendről és székperekről általában szinte tengernyi irodalom áll rendelkezésre, csak néhányat kiemelve: Faggyas 1990 és 1991, Jávor 2000, Fél-Hofer 2011, Bartha 2006. Református jegyzőkönyvek vizsgálatához tanulságos írás Jávor 1971.

4 Mindez még lokális elkülönüléssel is párosult úgy, hogy a településrészek lakói már eleve külön tömbökben foglaltak helyet és azon belül osztották szét a többi kritérium szerint a padokat. A legtöbb esetben a kétbejáratú templomok egyik ajtaján az egyik, a másik ajtaján a másik rész vonult be, például alvég – felvég (alszeg – felszeg) megoszlásban. Feleden ez a lokalitásból fakadó elkülönülés nem volt jelen, a templomnak is egyetlen bejárata volt és van is a mai napig.

5 A Dunántúli Protestáns Lap közöl 1894-ben egy útmutatót a lelkési pályára készülőknek. Ebben a fő mondanivaló az ülésrendből fakadó viszályok, azaz a székperek negatív hatása, amire próbálják ezáltal is felkészíteni a leendő papokat. Érdemes idézni az egyházi szemszögből megfogalmazott sorokat: *„Legborzasztóbb rém pedig, mely a lelkész erejét megpróbálja, a székpere. Ez ugyancsak a nemes családokból álló gyülekezetekben jelentkezik, de mivel ilyen gyülekezetünk is sok van, érdemes e rémmel foglalkozni. Ez a viszály fő oka sok gyülekezetben. Oly tűz, mely könnyen gyullad, de eloltani felette nehéz s míg a tűz ég, ég a lelkész is, a templom pedig ürül. A lelkészt mindenik párt okolja. Ha egyik részén áll, a másik fél gyanúsítja, ha egyiknek sem ad igazat hanem a közrendnek (mint illik is) no akkor mind a két fél bántja. Csak egy segít itt, a teljes alkotmányos eljárás. Döntsön az előjáróság. Csakhogy ha a vész éppen az előjáróságot bontja két részre, mit akkor?! Akkor meg ott van az esperes, az egyházmegye, a kerület. Azon legyen a lelkész, hogy az odiosus ügy az egyházmegye elé kerüljön. [...] Csak is akkor remélhető tehát a béke, ha így lesz a lefolyása, és ha a lelkész teljes tárgyalagisággal jár el, ha nem fogad el, sem információt, sem ijesztést, sem kedvezést...”* Dunántúli Protestáns Lap, V. (1894) 44. 690–692. p.

6 G. Kovács 1998, 155. p. (Egyébiránt a konfliktus abból adódott, hogy Feledy Béláné férje nem volt tagja annak a Feledy családnak, amelyik a régi székperttel rendelkezett.)

szerző – aki a 19. századra teszi azt az időszakot, amikor a jobbmódú családok (mint például a Feledy, Együd, Kovács, Pólos és Czikora) megváltották a templomi helyeiket⁷ – felhasznált forrásait nem nevezi meg, ami azért is sajnálatos, mert említett esettel mintegy 10 év elteltével újra (?) találkozunk a jegyzőkönyvben, egész pontosan 1916 decemberében Kiss Ferenc lelkészhez panasz érkezett, amit a presbitérium elé tárt, miszerint *„Feledy Béla ifjú neje egy alkalommal a Feledy család székében foglalt helyet, amely eljárást a Feledy család magára sérelmesnek találja. Kérdi a presbitériumot, hogy elismeri e az ifjú nőnek azt a jogát, hogy továbbra is az első székben foglaljon helyet. Presbiterium amellet foglal állást, hogy megengedi továbbra is Feledy Bélánénak hogy az asszonyok első székébe járjon általános szavazattöbbséggel; ugyanis Feledy Béláné első székbe járása ellen csak Feledy András részéről kifogásoltatott s adatott le ellene szavazatot.”* Azonban ez utóbbi családja nem hagyta annyiban a dolgot és az egyházmegyei közigazgatási bírósághoz fordult, amely nekik adott igazat. Erre a presbitérium Feledy Béláné megbízásából fellebbezést nyújtott be az egyházkerületi bírósághoz (1917. november), amelynek nem ismert az eredménye, bár a későbbi döntésekből kiindulva sejthetjük, hogy elutasító döntés születhetett.

Visszatérve a jegyzőkönyvek hasábjaira (azaz az első oldalra), 1914. október 11-ről rögvést találunk egy kérvényt, amelyben Huszti Erzsébet menyének *„50 K ellenében az intelligens nők után következő 3. székbe jogot kíván.”* A válasz egyértelmű volt: *„Presbiterium megvitattván, körültekintően ezen székjog ügyet, egyhangúlag kimondta, hogy a nevezett székekbe sem a kérvényesnek, sem másnak egyáltalán jogot nem adhat, mivel azt teljesen az intelligens nők számára kívánja fenntartani. Ebből kifolyólag felkéri Torma János gondnokot, hogy úgy Huszti Erzsébetnek, mint a többi nőknek, akik a renoválás előtt illetéktelenül kezdtek oda járni, hogy ezen határozatot megfelelő módon tudomásukra adja.”* Ezt követő gyűlésen ismét egy hasonló kérelmet kellett megvitatniuk a presbitereknek: *„Kusnyér Andrásné személyesen azon kérelemmel járul a presbiteriumhoz, hogy az intelligens nők széksorában a 4-ik padban engedtesék meg neki a templomban 50 K ellenében.”* Erre már pozitív válasz fogalmazódott meg: *„Presbiterium jelenlevő tagjai oda nyilatkoznak, hogy a 4-ik padban helyet foglalhat, mivel abban a véleményben van, hogy abban az intelligens nők soha nem foglalnak helyet, mivel a három előbbi padorsorban is el fognak férni.”* Egy későbbi gyűlésen is megerősítik azt, hogy a negyedik padorsorban már a *„templomi székjoggal nem rendelkező iparos osztály és az ezzel egy társadalmi nívón álló rendes egyházi adót fizető nő tagok”* számára fenntartott helyek voltak.⁸

Láthatjuk, hogy vizsgált korszakunkban a falusi intelligencia nő tagjainak kiemelt helyük volt templomban, és így a társadalomban, hiszen többen is szerettek volna közéjük ülni (tartozni), vagy legalább mögöttük „látszódni”, hiszen még ezért is hajlandóak voltak pénzt áldozni. Az úri nőknek – ahogy egy másik bejegyzésben olvashatjuk

⁷ Uo.

⁸ 1914. december 6-án, Végh István kérvénye kapcsán olvashatjuk ezt.

– számító réteg az ún. nadrágos emberek (pl. tanító, jegyző, orvos és iparos stb.) feleségeiből tevődött össze, akik közé legtöbbször feltörekvő családokból szerettek volna csatlakozni. Feled község alakulását is szóba kell itt hozni, hiszen a Feledet is érintő vasútvonal megépülése után lakóinak száma, összetétele, szemléletmódja, valamint a település szerepe jelentősen megváltozott. A néhány száz lelket számláló jobbára agrárfalu a vasúti gócpont létesítéséig nem volt kiemelkedő község a vidéken, utána azonban fokozatosan erősödött, és járási székhely is lett. A polgárosult életforma egyre nagyobb teret hódított, a városi minták sokkal hamarabb táptalajra találtak, mint a környező falvakban.⁹ A beköltöző családok is generálták az alakulást. Mindez a református gyülekezetben is érezhető, hiszen többször is az újonnan jött családokat emlegetik a régi szokásjog megszüntetésének élharcosai között.

A presbitériumban s az egész közösségen belül egyre éleződött az ellentét. Már az esperesnek kellett oly módon közbeavatkozni, hogy két külső személyt, Molnár József egyházmegyei kiküldöttet és V. Oros János serki lakost megbízta, hogy a békülékenység szellemében szüntessék meg a „*feledi református egyházban felmerült visszás állapotokat*”. Ez a kísérlet nem járt sikerrel – a későbbiek során látni fogjuk, hogy más próbálkozások sem értek célba.

1922-ben nagyobb rést ütnek a szokásjogon a korábban berögzült állapotok ellen kardoskodók azzal, hogy az ő táborukból került ki az új gondnok személye. Egyelőre azonban továbbra is a régi rend szerint ültek-álltak a templomban. Erre vonatkozó adatok közül példaként említhetjük, hogy 1926 szeptemberében Huszti Ilonka kérelmet adott be a presbitériumnak, amelyben mint férjezett hivatalnokné a templomban a hivatalnoknék padjában foglalhasson helyet. A testület a kérelmet teljesíthetőnek tartotta, „*olyan értelemben, hogy oda járhat, ahová Kusnyér Ilonka.*”

Abban a vitában is jelentkezett az ülésrend problematikája, amely az új harangra és a templom felújítására fordítandó pénzek kapcsán 1930 augusztusában pattant ki. A kérdéses ügyben a közgyűlés úgy határoz, hogy „*a templom renoválásra szükséges összeg [...] a templomi székjog alapján vettessék ki*”, azaz az előkelőbb helyeket birtoklók többet legyenek kötelesek befizetni.

Nem egész egy év múlva újra támadásba lendülnek a régi szokásjogot ellenzők: az esperesnek eljuttatnak egy beadványt 55 aláírással, amelynek tárgya a „*templomban lévő családi székek megszüntetése*”. Az 1931. április 12-én megtartott presbitériumi gyűlésen szótöbbséggel a következő határozatot hozták a csekély számban megjelentek:

„*A feledi templomi székek ügye ezelőtt 8 évvel egyházmegyei közigazgatási bírói ítélettel el lett döntve akként, hogy a templomi családi székek maradnak úgy, mint ahogy ezelőtt voltak, az illető családok birtokában. Torma János és Szegegyi Gyula ezen*

9 Az élet számos területén megfigyelhető ez a jelenség, így például a szervezett sport, azon belül a labdarúgás is igen korán megjelenik Feleden (1910-es évek), az alapítók között egyetlenegy földművest találunk, a többieknek mind más foglalkozása, kenyérkeresete (pl. iparos) volt. (Máté 2022, 14. p.)

határozattal szemben, a kérvényezők álláspontjára helyezkednek és kéri a templomi családi székek megszüntetését és ez esetben indítványozzák, hogy az egyházi adók 30%-a a birtokra, 70%-a pedig a 20 éven felüli személyekre vetessenek ki.”

A jelen levő presbiterek nevéből kivehető, hogy a régi (itt a Feledy és Pólos) családok képviselői egyértelműen ragaszkodtak a hagyományos ülésrendhez (valamint a rang megtartásához), míg a többiek (mint itt a Torma, Szegedi) igyekeztek a társadalmi hierarchia e megnyilvánulását csökkenteni, illetve megszüntetni. Ez olvasható ki a presbiteri gyűlést követő, ugyanazon a napon tartott közgyűlés jegyzőkönyvéből is. A parázs vitát sejtető anyagban – a személyes ellentétek mellett – egyértelműen kirajzolódik a tekintélyes „öslakos” családok és a beköltözött hívők konfliktusa. A 6 presbiter mellett 38 egyháztag vett részt ezen a hosszúra nyúlt gyűlésen, a jegyzőkönyvezett felszólalások alapján fele-fele arányban lehettek a két tábor tagjai. A kérdéshez először Huszti József akkori községi bíró szólott hozzá. Ő azt indítványozta, hogy a családi székek tulajdonosai igazolják az azokhoz való jogukat. Ha ezt meg tudják tenni, akkor megmaradhat a régi állapot, ha pedig nem, akkor a „szék-rendszer megszüntetendő”. Érdekes javaslat volt, viszont arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy igazolták-e ezek a családok, hogy „hova szól az örökös jegyük”, de a korábbi és későbbi utalásokból arra következtethetünk, hogy a magasabb adó fizetése erre (is) predesztinálta őket, s voltak olyanok, akik *Isten dicsőségére* lefizetett adomány ellenében formálhattak jogot egyes ülőhelyekre. Ez került szóba Kusnyér András esetében is, aki többedmagával (összesen négy személyről van szó) beülhetett az intelligenciának fenntartott székekbe. Ő azt állította, hogy valóban adakozott az egyháznak, de nem azért, hogy a helyét megvegye. A presbitérium is egyhangúan kijelentette, hogy nem adta el az intelligencia székeit – válaszolva ifj. Torma István jegyzőkönyvezett állítására. Az utóbbival egy véleményen levő Szegedi Gyula azt javasolta, hogy derítsék ki, milyen címen fizettek ezek a személyek. Tulajdonképpen ez a visszatérő konfliktus forrása, azaz a betelepülők közül többen is (pl. az intelligencia) a társadalmi rangjukat a templomi ülésrendben is demonstrálni akarták. A másik oldalhoz tartozó Feledy István viszont úgy reagált, hogy valójában tárgyaltan a fenti beadvány, hiszen négy pad van fenntartva a pap és tanító feleségeknek, valamint az intelligens emberek női családtagjainak – a férfiak pedig a presbitérium részére fenntartott padokban szoktak ülni. A Kósik család egyik képviselője a béke megteremtése érdekében javasolja, hogy a székjogról mindenki mondjon le. Erre válaszolt Pólos Gyula úgy, hogy lemond a székéről, ha az egyházi adó minden személyre egyformán lesz kivetve. Az 55 aláíró viszont kijelentette, hogy amíg nem lesznek megszüntetve a régi jogok, addig semmilyen fizetési kötelezettséget nem teljesítenek, de azért sokatmondóan hozzátették, hogy az adók kivetésénél továbbra is vegyék figyelembe a birtoknagyságokat. Az elnöklő lelkész – megegyezés híján – bezárta a közgyűlést.

Ezt követően az esperes próbálta elrendezni a vitás kérdést, és meg is tiltotta, hogy a presbitérium és a közgyűlés bármilyen határozatot hozzon ez ügyben. Viszont így blokkolta a gyülekezet életét, hiszen az ellentét feloldásáig nem tudtak megegyezni semmilyen jelentősebb kérdésben a reformátusok, pedig az egyik legfontosabb feladat, a lelkészválasztás előtt álltak. Éppen ezért kérték az egyházi felsőbb hatóságot, hogy

rendezzék a kérdést mihamarabb, máskülönben „az egyház felbomlása következik be”.

A széthúzás más ügyekben is megmutatkozott, így például a lelkési illetmény beszédese kapcsán 1931-ben: ekkor éppen nem volt új lelkipásztora a gyülekezetnek, ezért az „ellenzéki” presbiterek és egyháztagok szerint nem kötelesek befizetni ezt az illetményt. Itt is – mint a székjog kapcsán – Szegedi Gyula és Kovács György voltak a hangadó egyének.¹⁰

Tovább húzódott az ellenségeskedés az ülésrend miatt, és a lelkészválasztást sem tudták megejteni. Pontosan egy év telik el, és újra napirendre került ez a két kérdés, miután Dr. Batta Pál ügyvéd, az egyház ügyeinek több esetben is az intézője, kérte az 1932. november 13-ára összehívott közgyűlést, hogy tegyék félre a székjoggal kapcsolatos ellentétet, hogy végre megválaszthassák az új lelkipásztort. Megint csak határozat nélkül távoznak a jelenlevők, ugyanis ifj. Pólos István presbiter már hajlandóságot mutat a székéről való lemondásra, de a két első szék többi tulajdonosa ez alkalommal nem hozott döntést. Még ugyanebben a hónapban ismét nekifutottak a felek, hogy lezárják a vitát, de az ülés utáni határozat csupán arról szólt, hogy a két „tábor” képviselői külön-külön dolgozzanak ki egy javaslatot az egyházi adókulcs módosítására, amelynek összevetése és elfogadása után a székjogról lemondanak a nevezett családok. A konszenzus azonban most sem született meg, sőt az ellentét olyannyira elmérgesedett, hogy a régi rendhez ragaszkodók presbiter tagjai a gyűléseken sem vettek részt, ellenben az „újítók” képviselőivel, így a jegyzőkönyvekben főként az utóbbiak által hozott döntések (illetve az ő nézőpontjuk) lettek rögzítve. A történet folytatásaként olvasható az a terjedelmes beszámoló, amelyet Varga Lajos új gondnok mondott tollba 1932 decemberében. Ebből kiderül, hogy „az újítók” elmentek az akkori püspökhöz is érdekük érvényesítésének céljából, és a feledi egyházon belüli minden baj forrásaként hangoztatták a régi székjog meglétét.¹¹ A püspök az esperes közbenjárását kérte az ügy

10 Idézet az 1931. november 25-én tartott presbiteri gyűlés anyagából: „*Presbitérium jelenlévő tagjai sajnálattal állapítják meg, hogy presbitériumnak két tagja, Kovács György és Szegedi Gyula a nép között azon véleményüknek adnak kifejezést, hogy a lelkési illetményt nem kell beszélni.*” (Pedig akkoriban az egyház súlyos anyagi helyzetéről szólnak a jegyzőkönyvek.) Szegedi Gyula egyébiránt még ez év végén lemondott a presbiteri tisztségéről a közte és a presbitérium többsége között fennállt ellentét miatt, Kovács György ellen pedig fegyelmi eljárást kezdeményezett a presbitérium „láztás” miatt. Ezt követően ő is lemond, mivel „a Presbitérium nem működik a Krisztusi szeretet alapján”, azonban ezt a lemondást a testület nem fogadta el. Az említettek nevét azonban a későbbiekben is ott találjuk a presbiterek között, sőt, vezérei, hangadói voltak éveken keresztül az „újítók” táborának.

11 „... a Főtiszteletű és méltóságos Péter Mihály püspök úrnak előadták, hogy a feledi egyház életében minden bajnak, fejetlenségnek, egyenetlenségnek, egyháziatlanságnak, templom elhanyagolásnak és fizetni nem akarásnak, a lelkési állás betöltése iránti közönynek, a lelkési székhely Feledre való áthozatala iránti ellenállásnak a legfőbb oka a Pólos és Feledi családok két templomi első női széke, melyről a Pólos család tagjai hajlandók lennének bizonyos feltételek mellett lemondani, de a Feledi család tagjai nem. A gyülekezet túlnyomó

lezárásához, akinek helyettese, Ablonczy Pál meg is jelent az 1933. január 12-ére összehívott közgyűlésen. Az ő elnöklete alatt megtartott szavazáson a székjogok eltörlésére adta le szavazatát a többség, így ilyen irányú határozatot hoztak a megjelentek. Ugyanennek az évnek az októberében pedig újabb szöveget ütöttek a régi szokás koporsójába, ugyanis hivatalosan az egész egyházkerületben mindenütt eltörlték a családi székjogot, amit a későbbiekben a szószékről is ki kellett hirdetni. Azt, hogy ezek után kinek hol legyen a helye – konkrétan a női székek ügyét –, egy újabb presbiteri gyűlésen akarták rendezni, de erre nem került sor.

A helyzet viszont éleződött a közösségen belül, mivel három megüresedett presbiteri hely betöltése kapcsán újra fellángolt az ellentét a két csoport között. A Feledy és a Pólos családok a megegyezés egyik feltételeként szabták a templomi székek korábban fenntartott rendjének visszaállítását. Az 1934 márciusában megtartott közgyűlésen úgy határoztak, hogy a presbitérium állapítsa meg a székrendet.¹² A községben nagy tiszteletnek örvendő Boross Zoltán egyházmegyei tanácsbíró le is tett egy javaslatot, amely szerint a férfi és a női traktusok első három padsorába az iskolás fiúk s a lányok üljenek, a presbiterok maradjanak a megszokott helyükön, a honorácioroknak

része azonban már régi idők óta forrongva követeli a családi székek megszüntetését, mert a templomban 12 női szék van, a családok száma pedig kiknek nincsen templomi székek körülbelül harmincz... (idézet az 1932. december 15-i presbiteri gyűlés jegyzőkönyvéből)

- 12 Ekkor már Bellágh Barna volt a lelkész, aki visszaemlékezéseiben – talán túlzottan is – keményen fogalmazva írt a kialakult helyzetről: *„A pásztor nélkül maradt és nagy lelki zavarok és belső ellentétek között sinylődő feledi gyülekezet tagjai érdeklődtek utánam. [...] Tudtam, hogy rengeteg bajra, örlő küzdelemre, az átkos templomi székharcból eredő villongások kellős közepébe kell mennem [...] ebben a fenekestől felforgatott feledi zavarban csak az Isten uralma teremthet rendet. Éppen ezért ezt az Uralmat ígyekeztem a rend és megbékélés eszközeül felhasználni. Evégből minden hitemtől és képességeimtől telhetőt elkövettem. Egy pár őslakos családot még sem sikerült megértésre bírnom. Ezek a családok a nálunknál bizonyára sokkal méltóbb őseiktől örökölt templomiszékjoghoz a gyülekezet nagy többségét alkotó, nagyrészt későbbi időben betelepülő nem nemes családok tiltakozása ellenére makacsul és a bevándorlottak iránt eltelt kibékíthetetlen gyűlölettel ragaszkodtak, jóllehet soha templomba nem jártak. Jó lelkiismeretem, a gyülekezeti lelki érdek, de az egyházmegyei hatóság törvényes rendelete sem engedhette meg, hogy ezeknek az értetlenségükben és gyűlöletükben elvakult és megbékélésre szívük keménysége folytán a legcsekélyebb mértékben sem hajlandó, üres nemesi göggyükben lelkiileg megáporodott családoknak helyeslően bólintsak. Ez esetben a gyülekezet felemelkedettebben gondolkozó, hitben és áldozatban példát mutató, templombajáró zömét idegenítettem volna el egyházunktól. A lelki malomkövek közt őrlődve végre is vállalnom kellett a jóval kisebb veszteség lehetőségét, amely veszteség a sok eredménytelen békítő tárgyalás után be is következett azzal, hogy négy végleg megmakacsodott család egyházunkból kilépett. Ez az esemény ugyan előre látható volt, mégis nagy fájdalommal érintette a reám bízott lelkekért felelőséget érző lelkipásztori szívemet. Másrészt megnyugtatót azonban az a tudat, hogy a gyülekezet életében most már tiszta helyzet állott elő, mert az évtizedes békétlenség méregfoga önmagától kiesett.”* Tömösközi 2022, 364. p.

továbbra is az ajtóval szembeni rövid padsorok volnának fenntartva. Ez alapján a nemek szerinti elkülönülés így továbbra is megmaradt volna, de a kor és vagyon szerinti megkülönböztetés nem. A presbitérium ezt az indítványt egyhangúlag elfogadta – igaz, a gyűlésen nem vett részt senki a Feledy családból, a Pólosékból pedig csak egy személy volt jelen –, illetve a következő gyűlésen kiegészítette, módosította azzal, hogy az eddig a honorácioroknak fenntartott női székeket átengedik az iskolából kikerült leányoknak, és a férfiak padsora elé egy sor ülőhelyet csináltatnak a fiúk részére.

Láthatjuk, hogy lassan, de biztosan felülkerekedtek a régi szokás megszüntetését akarók, és ezzel olyannyira megváltozott a helyzet, hogy a kisebbségbe került „ősi családok” az egyházi vezetőknel levélben tiltakoztak az őket ért méltánytalanságok ellen és kérték az adókulcsok rendezését, ellenkező esetben nem maradnak tovább az egyházban. Azonban hiába érték el a „fejszerinti adózást”, újabb kikötésekkel éltek (20-30 évre szerették volna ezt a rendszert rögzíteni), amihez az egyház nem járulhatott hozzá. 1935 februárjában a lelkész a közgyűlést már úgy tájékoztatta, hogy mindenféle békéltető szándék ellenére *„több egyháztagunk elhagyta őseink hitét”,* de azért reményét fejezte ki, hogy *„a Jó Isten a kitértek szívét minél előbb visszavezérli egyházunk kebelébe”.* Tény, hogy innentől nem szerepelnek a gyűléseken jelen levők között a Feledy és a Pólos család tagjai – csekély kivételtől eltekintve. A lelkész javaslatára úgy határoz a presbitérium, hogy a közösséget *„hűtlenül elhagyók semmiféle egyházi szertartásban nem részesíthetők”,* akik pedig vissza akarnak térni, azok ügyét minden esetben külön fogják tárgyalni. Ennek a döntésnek komoly súlya volt, hiszen az emberi élet legfontosabb momentumait, azaz a keresztelést (születés), esketést (házasságkötés) és a temetést (halál) is érintette.¹³

A kilépésüknek azért is volt nagyobb jelentősége, mert az egyházi adót így nem fizették, pedig a korábbi adókulcsok szerint az átlagnál nagyobb összeggel (illetve terménnyel, fuvarral stb.) járultak hozzá a közös terhekhez¹⁴ – valószínű, hogy ezzel éreztették leginkább a hiányukat.¹⁵ A parókia építésére sem ajánlottak fel semmit, ami szintén negatívan érintette annak költségvetését.¹⁶

13 Az nem derül ki a jegyzőkönyvekből, hogy a „kitértek” másik gyülekezethez pártoltak át vagy felvettek volna más vallást, és ezzel az egyházi szertartásokban is részesülhettek. A már idézett krónikás, G. Kovács Gyula szerint a többségük lutheránus lett. (G. Kovács 1998, 171. p.) Volt korábban is példa az egyházközség elhagyására: 1915-ben Huszti Julianna kikérte a keresztlevelét. A presbitérium azzal a kikötéssel adta oda neki, hogy ha később esetleg visszatérne, akkor már „a régi jogokat nem élvezheti”, és ez vonatkozott másokra is ezután.

14 G. Kovács azt írja, hogy a Pólos és a Feledy családok fizették az egyházi adónak közel felét. G. Kovács 1998, 171. p.

15 A felettes hatóságok 450 lélekkel számoltak ebben az időben, a presbitérium azonban kérte, hogy csak 290 fővel számoljanak az egyházi járulékok tekintetében, mivel a tényleges adófizetők száma nagyon lecsökkent.

16 A lelkészlak felavatásáról szóló tudósításban is utaltak rájuk: *„egy-két duzzogó hívőcsalád félreállása dacára”* is sikerült megvalósítani a tervezett építkezést. Gömör XV. (1935) 19. 2–3. p.

Bellágh Barna lelkészsége ideje alatt nem is tértek vissza. 1938. év elején, amikor az új lelkész kiválasztásáról esett szó, akkor – többek között – azzal érveltek Ablonczy Pál mellett, hogy „*az apostoli palástjának szerető szárnyai alá bizonyára azok is vissza fognak térni, akik most távol tartják magukat...*”¹⁷

1938-tól találkozhatunk olyan kérvényekkel, amelyek arra vonatkoznak, hogy valakik újra a református közösség tagjai szeretnének lenni. Ekkor jelentkezett Pólos László és felesége, akiknek azt a feltételt szabta a presbitérium, hogy a „távol maradásuk” időszakára kiszámított adójuk 40%-át fizessék meg, illetve a tárgyévben kirótt teljes összeget. A vizsgált időszakban egyébiránt nem beszélhetünk nagymértékű visszatérőről, sőt a Feledy család már egyáltalán nem tűnik fel a jegyzőkönyvekben.¹⁸

A lelkész és a tanító – az egyházi tisztviselők

A közösség életében a lelkész szerepe vitathatatlanul meghatározó, személye kulcsfontosságú, éppen ezért egyáltalán nem elhanyagolható, hogy milyen viszonyt ápol a hívekkel – ugyanúgy a szűkebb csoportokkal (pl. a presbiterekkel), mint az összes egyház taggal, ideértve a szórványban élőket is. A vizsgálat alá vont években három lelképásztora volt Felednek és társegyházának, Gortvakisfaludnak. Közülük kétségkívül Kiss Ferenc volt a legmegosztóbb személyiség.¹⁹ Le kell szögezni, hogy a tanulmányunk egyáltalán nem célja, hogy személyét negatív színben tüntesse fel, sőt az sem, hogy a vitákban igazat adjon egyik vagy másik félnek, csupán néhány tényt veszünk górcső alá.

Az egyik ilyen a lelkész fizetése körüli nézeteltérés. Feltűnően sokszor hozta szóba (vetette jegyzőkönyvbe) Kiss Ferenc, hogy kevesellte a jövedelmét.²⁰ Mind a pénzbeli,

17 Végül nem Ablonczy Pál lett itt a lelkész, mivel súlyosan leromlott egészségi állapotára hivatkozva nem tudta elfogadni a felkérést.

18 Későbbiekben biztosan változott a helyzet, de a 2. világháború utáni időszakról nincs pontos információnk. Viszont az sokatmondó információ, hogy a közelmúltban a gondnokok a Feledy családotól kerültek ki.

19 A Sajókesziből érkező Kiss Ferencet 4 pályázó közül választották ki 1908 novemberében. [Sárospataki Református Lapok IV. (1908) 47. 504. p.] Viszonylag hosszabb ideig, 1931 márciusáig szolgált a feledi és a gortvakisfaludi gyülekezetben.

20 A fizetéssel kapcsolatos gondok nem csupán a feledieket érintették ebben az időszakban. Az 1918 tavaszán tartott gömői egyházmegyei közgyűlés egyik tárgya volt az éves esperesi jelentés, amely részletesebben kitért erre a kérdésre is: „*Megemlékezik a jelentés a lelkészi fizetések körül támadt sok bajról s zűrzavarról is. Az egyházak – tisztelet a kivételnek – nem hajlandók önszántukból a kárta szerinti fizetést kiszolgáltatni a belhivatalnokoknak, kik pedig erősen küzdenek a háború okozta nehéz megélhetési viszonyokkal, aránytalanul erősebben, mint az egyháztagok túlnyomó nagy többsége. Akadt már olyan egyházközség is, amely – megüresedvén a lelkészi állása – nem hajlandó a régi díjlevél alapján papot sem választani, kijelentvén, hogy tartja magát a konventi egységekhez. Valóban elszomorító tünetek ezek!*” [Sárospataki Református Lapok XIV. (1918) 16–17. 84. p.]

mind a természetbeni juttatások kiegészítését kérte, még a Gortvakisfaludról történő fuvarozása kapcsán is vitába szállt a felediekkal. Minden bizonnyal ez és a társadalmi csoportok közötti feszültségek nem éppen szerencsés kezelése vezetett ahhoz, hogy elköszönt az itteni gyülekezetektől és máshol vállalt szolgálatot.²¹ A viszonylag hosszúra nyúló lelkészsége alatt többször felmerült a távozása. Amikor végleg elment, egyezséget kötött a presbitériummal, és 2000 korona hátralékot kapott, amit 1923-tól számoltak neki össze. Az ez előtti időszakot még át kellett vizsgálnia a vezető testületnek, aminek megtörténte után le is akarták zárni ezt kérdést. A későbbiekben azonban többször is feltűntek Kiss Ferenc követelő levelei, de mindig megállapították, hogy nem állt fenn tartozás.

Egy ideig nincs saját lelkésze a gyülekezetnek, ebben az időszakban a serki Zajdó László helyettesített. Rá hárult a gyülekezetben belüli feszültségek megoldása, de fáradásai nem jártak sikerrel. Közel három év telt el, hogy Bellágh Barnát 1934-ben megválasztották és beiktatták.²² Bár a híveken belüli szakadás az ő időszakára esett, dicsőítő szavakkal illették rövid működését, elsősorban a lelkészlak megépítésében és ezzel Gortvakisfaludról Feledre való áthelyezésében tett erőfeszítéseit emelték ki. Kapcsolata a hívek többségével jó volt, a falu magyar kulturális életében is tevékenyen részt vett.²³ Érdekes, hogy az 1938-as távozásának egyik megindoklásában a csekély fizetését említik.²⁴

21 1924-re már teljesen megromlott a viszony közte és az egyháztagok többsége között, például a tavaszi gyűlésen „Pólos Gyula presbíter kijelenti, hogy míg a jelenlegi egyházi hivatalnokok vannak, egyházi adót nem hajlandó fizetni azzal a megjegyzéssel, hogy azért kívánja ezt a kijelentést jegyzőkönyvbe venni, mivel úgy a lelkész, mint a tanító a gyülekezet tagjai között az egyenletlenkedést és békétlenkedést szítják. A hátralékos fizetéseit pedig visszamenőleg is kifizeti, ha ezek a változások megtörténnek.” Kiss Ferenc feledei szolgálata alatt a problémákat tulajdonképpen „kivitte a közösségből”, még az egyházmegyei bírósághoz is eljuttatta a hátralékok miatti panaszát, s az esperest is bevonta. Ez a tény is az eddig felvázolt állapotokat tükrözi. A presbitérium nem tartotta korrektnek a követelést azért sem, mert az egyháznak is többen tartoztak, ezeket a pénzeket behajtani nem igazán tudták. Az esperesi határozatban az is benne volt, hogy akkor a presbitériumnak kell kifizetnie a lelkész felé fennálló tartozást. Szintén Pólos Gyula mondta jegyzőkönyvebe ez elleni tiltakozását, és kifejtette, hogy a nagy többségnek az volt az óhaja, hogy a lelkész máshová kerüljön, és ha ez megtörténik, akkor a hátralékokat is valahogy rendezik vele, „s itt kezdődik az egyház békéje”. Mint tudjuk, Kiss Ferenc egészen 1931-ig itt maradt, sőt a „háborúzás” még utána is folytatódott közötté és a felediek között.

22 Több jelölt és meghívási kísérlet is volt, de például Seres Zoltán kövecsesi lelkész a körülményeket mérlegelve nem volt hajlandó elfogadni a felkérést. Bellágh Barnát, az akkori rozsnói segédlelkészt Boross Zoltán ajánlotta a gyülekezet figyelmébe.

23 „A belmisszió minden ágában kifejtett szép munkássága, kiváló muzikális kézsége, jó adminisztratív tehetsége folytán népszerű lelkész volt...” [Tömösközi 2022, 156. p.]

24 „A távozó lelkész a magyar kultúra egyik legfáradhatatlanabb munkásaként működött, nagyműveltségű nevével együtt Feleden, honnét csekélyebb javadalmazása miatt távozott el Nagyszelmencre. Feled magyar társadalmá bensőségteljes ünnepség keretében vett búcsút

Ezután több lelkészjelöltjük is volt a gyülekezeti tagoknak, de más-más ok miatt végül egyikük sem került Feledre,²⁵ majd megválasztották Káposztás László hanvai segédlelkészt, akinek éppen a 2. világháborús évekből jutottak, amelyek főleg anyagi nehézségekkel teltek: folyamatos hiány és pénztelenség, kölcsönök felvétele stb. nehezítette az ő és az egyház életét. A jegyzőkönyvek utolsó bejegyzésénél (1941. június 15.) még Káposztás neve szerepel, de nemsokkal később, szeptemberben lemond, mert a helyzete a gyülekezetben tarthatatlanná válik.²⁶ Viszont róla is elmondható, hogy a helyi magyarság, a magyar kultúra élharcosa volt ittléte alatt, éppen ezért a faluban pozitívan ítélték meg a személyét.

A lelkészekről általában az a kép rajzolódik ki a jegyzőkönyvekből, hogy a korábbi századokra jellemző „mindig felsőbb státuszú” lelkipásztor korszaknak végleg vége szakadt, a világiakkal „egy szintre” került, ami főleg a konfliktusoknál érezhető. A vizsgált időszakban már szó sincs arról, hogy ő töltené be a közösség szellemi vezető szerepét vagy erkölcsi mintát, tanácsokat adna, s a hívek hétköznapi gondjaival foglalkozna. Tevékenységük „csupán” a vallásos életre, a szolgálatra koncentrált, a tágabb szintéren, azaz a településen azonban többük tevékeny részesei voltak a társadalmi életnek.

A tanító, azaz Urbán Dezső,²⁷ valamint az iskola szerepe is meghatározó volt a közösségben azért is, mert nem csak a református családok gyermekei tanultak ebben az intézményben. Utóbbiaknak – mivel egyházi adót nem fizettek – hozzá kellett járulni

a közbecsülésben és szeretetben állott kiváló kulturmunkás-lelkésztől. [Gömör XVIII. (1938) 14. 2. p.] Önéletrajzában is a szűkös anyagiakra hivatkozik: „Bármilyen lelkem kedve szerint való volt az a munkatér, melyen Feleden az egyház és a magyarság szolgálatában működtem s bármilyen jól éreztük is magunkat a jó barátoktól körülvelt és a szeretet melegétől hevített feledi paróchián, mégis meg kellett barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy a mind elviselhetlenebbé váló anyagi viszonyaink miatt az államsegélyileg rendezetlen és nagyon gyenge helyi javadalmat nyújtó feledi lelkési állást jobban kell felcserélnem, hogy így családom megélhetését biztosíthassam.” [Tömösközi 2022, 365. p.] Bellágh Barnát később Csehszlovákiából kitelepítették, és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Lak községben teljesített szolgálatot 1954-ig. 1961-ben hunyt el.

- 25 Név szerint: Ablonczy Pál (betegsége miatt nem vállalta), Varga Lajos (nem támogatta a Közgyűlés), Csomós Béla segédlelkészt Ntű Sörös Béla teológiai igazgató ajánlotta, majd a presbitérium Baraxa Lajos berzétei lelkipásztort szerette volna meghívni, de a prédikációjának meghallgatása után – amely prédikáció a kiküldöttek tetszését elnyerte – az ottani emberektől megtudták, hogy a lelkész viszályban volt az egyházzal, és valamilyen multság miatt kellemetlensége is volt, így nem kérték fel a szolgálatra. A kiküldöttek saját elhatározásukból kifolyólag átmentek Hanvára és részt vettek az istentiszteleten, és ez alapján ajánlották be Káposztás László ottani segédlelkészt, akit szavazások után fel is kértek.
- 26 Tömösközi 2022, 157. p. Hogy ez a „tarthatatlanság” mit jelent vagy miből fakad, nem tudjuk. Feltételezhetjük, hogy ebben az anyagi viszonyok leromlása, a kölcsönök és ezzel kapcsolatosan megindult per játszhatott közre.
- 27 Éppen az első könyv megnyitása előtt, 1914 szeptemberében választották meg.

több kiadáshoz, pl. iskola fenntartásához,²⁸ vagy éppen tanítói fizetéshez, akinek a jövedelme – a lelkészéhez hasonlóan – többször téma volt a gyűléseken. Azt tudjuk, hogy lakást biztosítottak neki, pénzbeli és természetbeni juttatásokat kapott (gabona, széna, vagy ezek átszámított ára, tűzifa, de a vásártérért fizetett bérlet is őt illette, az iskolakertet is használhatta stb.). Rendszerint ő volt a jegyzőkönyv vezetője (a presbitériumnak, „döntéshozók” csoportjának nem volt hivatalos tagja). Felszólalásaiból nagyrészt rekonstruálhatjuk az iskola épületét, környezetét és a tanítói lakást, hiszen folyamatosan kérvényezi a javításokat, újításokat, szóba hozza a gondokat.²⁹

A presbitérium

Érdeemes külön megvizsgálni a presbitérium összetételét, s alakulását, a korszakban betöltött szerepét és a testület tevékenységét is.

E szempontokat vizsgálva az átolvasott jegyzőkönyvek igen változatosak. Az 1914-től kezdődő időszakban nagyon aktív a feledi presbitérium, a régi családok képviselőinek szava a mérvadó. (Ez fordult meg az 1930-as évekre, a gondnok személyét is más családok adták már.) Folytonos súrlódásban vannak a lelkésszel, valamint a már kisebb közösséget alkotó gortvakisfaludi anyaegyházzal. Előbbiről már volt szó, de a gortvaiakkal is az anyagiak miatt keletkeztek a konfliktusok, egyebek között azért, mert a közös terheken nem tudtak megegyezni. Az ottani parókia költségeihez nem kívántak már olyan mértékben hozzájárulni, amennyire a társközösség követelte, főként azért, mert túlzónak tartották, illetve saját parókiát akartak építeni és a lelkészt Feledbe költöztetni. Az anyásítási törekvésüket is véghez akarták vinni, amit nagyobb akadály leküzdése nélkül sikerült is (ekkor már jóval többen vannak a feledi reformátusok, mint a gortvaiak). A későbbiek során konszolidálódott a helyzet a két közösség között, nem jön elő semmilyen nézeteltérés, a lelkészválasztásoknál, valamint az egyházkerületi és más fórumok szavazásainál is meg tudtak egyezni, s a közös presbitéri gyűlések is rendben zajlottak.³⁰

Főgondnoka is volt a két közösségnek, a század elején Osváth Dániel főszolgabíró töltötte be sokáig ezt a tiszteletet, később Boross Zoltánt választották meg – egyebek

28 1914-ben a következő összegeket rótták ki: „A Presbitérium, mint iskolaszék kimondja, miszerint a más felekezeti iskolaköteles gyermekek, valamint az egyházi adót nem fizető reformátusok is fejenként 4 K fenntartási díjjal rovatnak meg; a vegyes házasságból származó, de nem felekezetünkhöz tartozók pedig fejenként 2 K-val terhelendők.”

29 Például 1935. október 21-én Urbán Dezső előterjesztette kérését, „hogy a tanítói lakás alakítsák át a mai kornak megfelelőleg [...] Az átalakítást akként kéri, hogy kis szobához kapcsolassák hozzá a kamra [...] a nagy szoba padlója is cseréltesse ki, a konyhából rekesztessék 2 gerenda szélességben éléskamra, ez láttassék el új ajtóval és ablakkal, valamint új pinceajtóval.”

30 Napjainkban a gortvakisfaludi közösség nem aktív.

között az önzetlen szolgálataival indokolva. Presbiternek is így kérték fel, csakúgy, mint dr. Batta Pál ügyvédet is, aki egyházmegyében is vállalt tisztséget.³¹

Kétségtől a két legaktívabb személyről beszélünk. Nem csupán tudásukkal, munkájukkal segítették az egyházat, hanem a kötelező adókon kívül anyagiakkal is hozzájárultak a felmerülő költségekhez. Batta Pált szinte minden jogi ügyben felkérték, Boross Zoltán járásbíró pedig aktivitásával is kitűnt, egyebek között a parókia megépülésében szerzett elévülhetetlen érdemeket. Ők ketten nem csupán a református egyháznál, hanem a falu életében is fontos helyet foglaltak el.

A presbitérium volt egyben az iskolaszék is korszakunkban, így felügyelte az oktatást, igaz, nem a teljes faluban, hiszen volt egy időben katolikus és szlovák tanoda is. (Majd a visszacsatolás után vetődött fel a magyar állami iskola terve.)

A 20. század első felében az egyházközség és azon belül a vezető testület törekvéseinek kétségtől a legnagyobb, legjelentősebb eredménye a parókia felépítése (tulajdonképpen egy meglévő ház lebontása, átépítése), valamint a lelkész Gortvakisfaludról Feledre „költöztetése” – és ezzel összefüggésben az anyaegyházi szerep átvétele. Messze a leghosszabb – egész pontosan 23 oldalas – bejegyzéssel szerepel a „lelkészlak-avatási ünnepség”, amely híven tükrözi az esemény fontosságát. Az 1935. október 20-án tartott templomi díszközgyűlés teljes anyaga lejegyzésre került (beszámolók, ünnepi beszédek), s ebben olvasható az építkezés története (tervezés, kivitelezés, mesterek,³² adakozók, segítők neve stb.).³³

A feledi egyház anyagi helyzete nem volt túl rózsás a 20. század első felében. Pedig akkor még egy nagyobb közösségről beszélhetünk, éppen ezért több volt az adófizető (még az 1930-as években is közel 300 volt a gyülekezet lélekszáma), valamint

31 Az 1935. február 21-én tartott közgyűlésen Bellágh Barna *„kifejezésre juttatja azt a visszas helyzetet, hogy egyházuknak két érdemes tagja, Dr. Batta Pál és Boross Zoltán, akik jó tanácsaikkal az egyház ügyeinek intézéseivel nagy szerepet töltenek be és a presbitéri gyűlésen is szívesek megjelenni s ezek dacára mégsem tagjai a presbitériumnak. Ajánlja a közgyűlésnek, hogy ezen érdemes egyháztagokat válassza meg presbiternek”*. A presbitérium – azzal, hogy a testületet 8-ról 10 főre emeli ezzel – egyhangúlag beválasztotta őket a soriba.

32 A mesterek név szerint: Habány Pál feledi építőmester, Balog János feledi asztalosmester, Molnár Dániel pálfalai ácsmester, Feledy István feledi mechanikus és Blau Dezső rimaszombati bádgos.

33 A feledi reformátusok közül több mint 80-an támogatták különböző összeggel az építkezést (összesen 13 721 korona), de rajtuk kívül más vallásúaktól (891 K), valamint a szomszédos és távolabbi községekből is érkeztek adományok (4019,80 K). A díjtalan munkával segítők, fuvarokat, illetve gyalognapszámot vállalók névsora és a teljesített időtartam pontos számai is lejegyzésre kerültek. Néhányukat, Boross Zoltánt, Batta Pált, Urbán Dezsőt bővebben is méltatták, csakúgy, mint Borics Gyula harangozót. Nem maradhatott el a „távolmaradók”, „kilépők” lelkész általi megdorgálása sem, akik *„éppen az egyik legnagyobb és legnehezebb feladatok megoldása előtt háttal fordítottak s akiknek így a világon egyáltalában semmi, de semmi részük nem lehetett ebben a dicsőséges munkában”*.

ingatlanokkal és földterülettel is rendelkezett a református közösség. Mindez persze nem azt jelentette, hogy a kiadásokra megvolt a megfelelő fedezet, hiszen sok volt a hátralék, amiket nem tudtak behajtani, valamint a tisztviselők fizetése (juttatásai) is sokat kivettek a pénztárból. Ezek mellett a folyamatos felújítások, építkezések szintén komoly terhet jelentettek.

Több bérleti ügy került megvitatásra a jegyzőkönyvekben. A falu egyik központi részén (a mostani polgármesteri hivatal környezetében) voltak ingatlanjai az egyháznak.

Legjelentősebb bevételi forrást a vendéglő vagy mozi³⁴ és a mészárszék jelentette. A bérlők között ott találjuk például Klein Károlyt, Klein Vilmost, Barta Bélát vagy Jaczkó Adolfot. Ezeknél kb. évi 5000 korona bevétellel lehetett számolni. Rajtuk kívül Róth Andor egy lakóházat, Bráz József, majd Lipták János (asztalos) üzlethelyiséget béreltek az egyháztól ebben az időszakban. (Ezekből 2000–3000 korona körüli összeg származott.)

A korszak egyik legerősebben terjeszkedő cége, a főként lábbelikről híres, de más egyebeket is gyártó cseh Baťa is egy időben az egyháztól bérelt épületet, amit üzlethelyiségnek alakított ki.³⁵ (Ebből az épületből lett később a ma is meglévő parókia.) A Feleden már az 1920-as évek közepétől jelen levő cég képviselőivel németül tárgyaltak, a bérlet ideje alatt több ezer korona bevétel származott tőlük.

A presbitériumnak anyagi felelősséget is kellett vállalni az egyház vagyonával kapcsolatban. Ez többször szóba kerül, például 1939-ben, amikor a mészárszéket fel kellett újítani, illetve átépíteni és az ezzel járó anyagi kiadásokat banki kölcsönrel próbálták fedezni. A váltón „*a presbitérium elnöksége és az összes presbiterek mint váltói kötelezettek*” lettek feltüntetve egyenlő mértékben. Az is előfordult, hogy egy-egy presbiter vállalta a kezességet, ahogy történt ez 1929–30-ban, amikor két részletben 7000 korona kölcsönt folyósított az egyház Hupka Lászlónak. Ő azonban többször is haladékosat kért, s pártfogói, Pólos Gyula és ifj. Pólos István is a halasztásokért szólaltak fel. Egy ideig húzódott az ügy, végül 1934-ben úgy határozott a presbitérium, hogy a kezesek éves dohánytermését megfelelő törvényi úton lefoglaltatja.

További kintlévősége volt az egyháznak a helyi gazdaközösségnél, amit szintén nehéz volt behajtani. Itt is összefonódások voltak, hiszen ennek a társaságnak az elnöke az a Szegedi Gyula volt, akit az egyik legtöbbet felszólaló presbiterként tartunk számon ebben az időben.

34 G. Kovács azt írja, hogy 1923 vagy 1925-ben volt az első mozifilm vetítése a Klein-vendéglőben. [G. Kovács 1998, 165. p.] A mozi épületét később lakóházzá alakították át, állólat, sertésolat, kocsiszínt és fatartót építettek hozzá, és így adta bérbé az egyház. Komolyabb beruházás volt a mészárszék renoválása is (ebben üzlet, segédszoba és hentesműhely volt).

35 A csehszlovák–magyar határ közelében fekvő településeken sorra nyíltak a Baťa üzletek. Az olcsó áru nem csupán a helyiek igényeit szolgálta ki, hanem bizonyos csatornákon keresztül óriási mennyiségben juttatták át Magyarországra is. Egyes becslések szerint több millió pár cipőt vittek át illegálisan az 1920–30-as években [Máté 2020, 13. p.]. A csempészés egyik következménye, hogy a Baťa boltok közül a feledi és az ajnácskői bonyolította le az egyik legnagyobb forgalmat. [Boross 1985, 182. p.]

A tenispálya is szóba került, mint egyházi tulajdon, valamint a vásártérről is – amelynek bérlete a tanítói jövedelemhez tartozott – többször tárgyalnak, hiszen egy központi jelentőségű területről volt szó, amelyet a falu szeretett volna megszerezni az egyháztól, de ez akkor meghiúsult.³⁶ Áruba bocsátották viszont az iskolakertnek nevezett területet, amely szintén a tanítóhoz tartozott.³⁷ Folyamatosan felparcellázták, a legtöbb területet Bőd Imre vásárolta meg, ebből jelentős anyagi forráshoz jutottak, amit a parókia építésébe tudtak investálni. Egykoron a református templom mellett levő mezőgazdasági területtel is a gyülekezet rendelkezett. Ennek bérbeadásával is gyarapodott valamelyest a pénztár, csakúgy, mint a néhai Feledy Andrásztól „örökölt” föld bevételeivel, amely a temető mellett volt.

Erkölc, fegyelmezés

Ennél a kérdésnél rögtön meg kell említenünk, hogy az a fajta egyházfegyelmezés, amelyre más jegyzőkönyvek és a szakirodalom ismerete alapján számítani lehetett, nincs jelen ebben a több mint negyedszázadban. Nem kellett senkit meginteni, figyelmeztetni, megbüntetni pl. viselkedése okán vagy kizárni az egyház soraiból kicsapongó élete miatt. Az 1910–20-as években a presbiteri gyűlések elején gyakorta feltette a lelkész a „szokásos” kérdést, hogy vannak-e olyanok, akiket az úrasztalától el kellene tiltani? Végigolvasva ezeket, minden esetben nemleges volt a válasz, tehát vagy tényleg nem volt ilyen bűnös lélek, vagy az évszázados szigor enyhült.

Akadtak mégis olyan bejegyzések, amelyek ide vonatkoznak – a fentebb említett „távolmaradó” családok egyházi szertartásokból való kizárása mellett. Több ízben fegyelmezni kellett magukat a presbitereket is a gyűléseken a nem megfelelő viselkedésükért, például mikor már a tetőfokára hágott a viszály, akkor verbálisan is egymásnak estek. A lelkész elnök ilyenkor felkérte a jelenlevőket, hogy a „helyhez illő komolysággal és tisztelettel viseltessenek”.³⁸ Vagy éppen a hiányzásukért lettek megdorgálva, igaz, többször volt, hogy tüntetőleg nem jelentek meg a gyűléseken.³⁹ Az 1936. október 4-ei összejövetelen a távolmaradókat – akiket név szerint is felsoroltak – arra kötelezték, hogy igazoló jelentést adjanak. Kiemelték, hogy a gyűlésen fontos kérdéseket tárgyalnak meg. Ennek érezhető következménye, hogy legközelebb már többen megjelentek.

36 A vásárok mellett itt rendezték az 1910-es évektől a Feledi Torna Club labdarúgó-mérkőzéseit is egészen 1996-ig. Máté 2022, 14., 36. p.

37 Az egykori református iskola szomszédságában volt ez a terület, a mai polgármesteri hivatal környékén.

38 Heves viták más ügyekben is kirobbantak (pl. vásártér értékesítése vagy más területre való cseréje kapcsán), amik után a gyűlést berekesztették.

39 Kiss Ferenc egy ízben indítványozta egy régebbi gyakorlat alapján, hogy aki 3 egymás utáni gyűlésről hiányzik, az veszítse el a presbiteri tisztségét.

Történelmi események, háborúk – a nagy történelem

Az 1. világháború mint esemény érdekes módon nem kerül szóba a jegyzőkönyvekben, pedig érezhetően zajlik a „háttérben”.⁴⁰ Közvetve többször előjön természetesen, például: a renovált templomban hálaadó istentiszteletet szerveznek, de a „*mostani válságos nehéz helyzetre való tekintettel*” csupán a helyi lelkészt kérik fel szereplésre (1914); az aktuális közgyűlést határozatképesnek mondják ki, mert a „*háborúban távol nem lévők 1/3 része*” jelen volt (1916); a rekvirált harangért 1152 koronát kapott az egyházközség (1917); az orgonasípokot ugyanígy elvitték, azokat pótolni akarták (1918); Urbán Dezső tanító hadba vonult, és a helyettesítőről kell gondoskodni (1918); hadikölcsön említése többféle kontextusban stb. Szinte állandó téma, hogy egyre többen nem fizetnek egyházi adót, a nélkülözésről, nehéz körülményekről (pl. kenyérhiány) esik szó a háború és következményeinek kapcsán. Az impériumváltás, a Magyarországtól való elcsatolás sem annak megtörténtekor, hanem csak jóval később olvasható ki (pl. csehszlovák pénzben kezdtek el számolni). Ezek az információk inkább a 2. világháború előtt s konkrétan a bécsi döntés után erősödnek fel: az 1938. november 24-ei presbiteri gyűlésen az elnöklő lelkész, Káposztás László „*...abból az alkalomból, hogy a felszabadulás után első alkalommal gyűlt egybe a presbitérium, szívélyes szeretettel üdvözlí a megjelenteket és a gyűlést megnyitja*”. Ha a gyűlések napirendi pontjain nem is, de a „háttérben” végig érezhető a megváltozott helyzet. (Pl. kiderül, hogy katonai igazgatás van, amely a szlovák iskolát a magyar tanügy céljaira átadta, az iskolaszék pedig foglalkozott is az ügygel, a tanító pedig kérte, hogy szerezzenek be az iskola részére egy magyar címert, valamint Magyarország-térképeket.) A háború kitörése után nagyon ritkúlnak a gyűlések, az emberek aktivitása lecsökkent, és nagyon kevés ügyet tárgyaltak.⁴¹ Egy érdekes momentumról is szót kell ejteni, ami ide kívánczik. Az 1939. november 19-én tartott presbiteri gyűlésen a főgondnok bejelentette, hogy a lelkészek ellen az igazoló eljárás megindult, ami arra vonatkozott, hogy a két világháború közötti időszakban mennyire voltak a magyarság mellett és mennyire szolgálták ki az „idegen” hatalmat.⁴²

40 Ezek a jegyzőkönyvek nem veszik át a Historia Domusok szerepét, másutt viszont „emléket hagynak” a történelem nagyobb pillanatairól, és itt újra csak a simonyiakat hozhatjuk fel példaként, akik el-elve beírtak a falura vagy a gyülekezetre vonatkozó eseményeket a jegyzőkönyvi bejegyzésektől függetlenül. (Pl.: „*Pro memoria – 1944. évi december hó 22-én vonúltak be az orosz csapatok. Templomunkat akna találat érte, összes ablakai betörték. A tanítói lakon a hambárt akna találat érte. Karácsonykor úrvacsoraosztás sem Simonyiban, sem Darnyán nem volt. Legelső istentisztelet 1945. január 14-én tartatott. Egyház és iskola hadikára 72.000 korona.*”)

41 1939 novemberéig még viszonylag a megszokott módon és időközönként zajlottak le a gyűlések, ezt követően azonban 1941. márciusáig összesen 4 jegyzőkönyvet találunk, amelyek között az egyik félbe is van hagyva. Az említett év márciusában – különböző okok miatt – viszont 7 (!) gyűlést tartottak.

Meglepő, hogy nincsenek például állami és egyéb ünnepekkel, jeles évfordulókkal kapcsolatos események. Nyilván a csehszlovák éra alatt ez egyébként is kevésbé jöhetett szóba, de a „magyar időkben” sem volt egyházi szervezésű rendezvény. Azonban más szervezetek lelkesen tartottak ilyen összejöveteleket a településen, amelyekben nagyon aktív részesei voltak a mindenkori lelkészek, s a gyülekezet világi tisztviselői közül többen is.⁴³

Azt már Bellágh Barna önéletrajzából tudjuk, hogy – minden bizonnyal nem csak az ő működése alatt – valamennyi csehszlovák állami ünnepen bevonultak a templomba a tisztviselők, a csendőrök és a detektívek, és így kellett istentiszteletet, ünnepi beszédet tartani. *„Ezek voltak lelkipásztori pályám legnehezebb és legverejtékesebb szolgálatai. Boldog vagyok, hogy e verejtékes papi funkciók kapcsán Isten vezérlő Lelke mégis mindig megadta a stílusbeli kifejezési módot úgy, hogy magyar szívem érzéseinek megtartása és sértetlensége mellett a mondanivalóm se államellenesek, de hízelgők se legyenek.”*⁴⁴

Összegző gondolatok

A közel ezer oldalt végigolvasva, az adatokat vizsgálva képet kapunk a társadalmi rétegekről, a közöttük lévő konfliktusokról, amelyek a székvitákon keresztül jöttek a felszínre. Nyilvánvaló, hogy nem az váltotta ki az ellentétet, hogy bizonyos ülőhelyeken nem tudtak megegyezni a régi feledi gyökerekkel is rendelkezők és az újonnan beköltöző vagy feltörekvő családok. Az ellentét az egyház berkein kívül is jelen volt, de mindez oda vezethető vissza, hogy Felednek a vasúti gócpont létesítése után, de főként a 19–20. század fordulójától társadalmi szempontból egyre heterogénebb lakossága kezdett kialakulni, ami a népesség számában is markánsan kimutatható. Egy komoly vonzaskörzettel bíró kisebb város szerepét töltötte már be, amelynek csupán egy – de igen hangsúlyos – szelete a református egyházközség.

42 Az akkori lelkész, Káposztás László is igazolás alá került, és 8 napon belül kellett jelezni a hatóságnak, ha a lelkész *„magatartása nemzethűség szempontjából kifogásolható a csehszlovák uralom idejéből”*.

43 Ennek kapcsán elég, ha csak a SzMKE (Szlovenszkoí, később Széchenyi Magyar Kultúr Egyesület) feledi fiókjának megalakulását (1937. december), tevékenységét megemlítjük. E szervezet vezetői között ott volt Bellágh Barna lelkész, Urbán Dezső tanító és a presbiterek közül is többen. [Prágai Magyar Hírlap XVI. (1937) 283. 11. p.]. A későbbiek során is nagyon aktívak voltak a református közösség tagjai, Káposztás László elnöki tisztet is betöltött és a legtöbb eseményen beszédet is mondott, Boross Zoltán pedig „a fiók agilis kultúrreferense” volt. Ld. például *Nagysikerű Kölcsey-émlékünnepély Feleden* [Prágai Magyar Hírlap XVII. (1938) 212. 8. p.], *Feled magyarsága bensőséges örömmel ünnepelte meg az első felszabadult Idust, Március 15ikének megünneplése Feleden* [Felvidéki Magyar Hírlap II. (1939) 70. 11. p., Gömör XIX. (1939) 13. 4. p.]

44 Tömösközi 2022, 365. p.

Ugyanígy rávilágítanak a dokumentumok a gazdagabb-szegényebb rétegek elkülönülésre. Egyrészt már az egyházi adók különböző mértéke kapcsán kirajzolódnak a csoportok, de a természetbeni szolgáltatások megemlítésénél is egyértelműek a határvonalak, például az építkezés vagy egyházi (lelkészi, tanítói) földek megművelése kapcsán konkrétan meghatározzák a fuvarosok (vagyis igával rendelkezők) és a gyalogosok (kétkezi munkások) kötelezettségeit.

A jegyzőkönyvek elemzésével és bemutatásával az eddig fel nem dolgozott feledi egyházközség történetéhez is hasznos információkkal akartunk szolgálni, amelyek egy átfogóbb munka részei is lehetnek.

A vizályok ismertetése kapcsán nem volt szándékunkban sem az érintett családokat, sem magát a feledi vagy gortvai egyházat negatív színben feltüntetni. Csupán korrajzot adtunk közre a háborúk, határmódosítások és más nehézségek által sújtott évtizedekről, amikor Feled község és a helyi református gyülekezet próbálta feldolgozni a társadalmi és politikai változásokat. Ebből fakadóan valahol érthető a feszültség, amely konkrétan a templomi ülésrend vitájából indult ki, de sokkal messzebbre vezet. A régi szokásjoghoz ragaszkodók és az ellene fellépők ellentéte mellett érezhetően rossz helyzetbe sodródott az egyház, ami az anyagiak terén is megmutatkozott. Szinte állandó küzdelmet jelentett ez a közösség számára – még Kiss Ferenc lelkésszel is emiatt különböztek össze. A presbitérium igyekezett jól gazdálkodni a meglévő javakkal (bérlet, eladás), a nehéz évtizedek alatt számos eredménnyel büszkélkedhetett, hiszen templomot, iskolát és más ingatlanokat renováltatott, valamint új parókiát építettek, amelynek kapcsán a felediek erőn felül teljesítettek. A csehszlovák helyi hatalmi nyomás (illetve kontrollja) szintén rányomta a bélyegét az egyház életére, de a bécsi döntés után is érezhető némi bizonytalanság, azért is, mert a „felszabadulás” öröme után jött az újabb háború.

A református közösségen belüli feszültségek minden bizonnyal a 20. század második felében teljesen lecsengtek, hiszen a nagyobb változások következménye egy társadalmi átrétegződés/átrendeződés, és új kihívások elé nézett a gyülekezet is (vallási korlátozások, csökkenő magyarság és ezzel együtt csökken a hívek száma is stb.).

A jegyzőkönyvekben rögzített információkon keresztül egy nagymértékben átforgalmazható korszaknak lehetünk tanúi. A társadalmi, gazdasági és politikai változások mikroszinten is tetten érhetőek. A presbitérium mint döntéshozó testület elsősorban gazdasági ügyekben járt el, valamint a hitéletet próbálta erősíteni és az oktatás zavartalan működését igyekezett biztosítani. A korszakban a fegyelmező szerepe már háttérbe szorult, befolyása azonban nem csökkent. További sorsát is érdemes lenne nyomon követni – de ez már egy következő kutatás eredménye lehet.

Irodalom

- Bartha Elek 2006. „Velem folytatódik az idő...” Templomszéki jogok két bodrogközi református gyülekezetben. In Selmeczi Kovács Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére*. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság.
- Boross Zoltán 1985. A csempészés emlékei a Medvesalján a két világháború között. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Gömör néprajza. I.* Debrecen, KLTE, 179–183. p.
- Faggyas István 1990. *Lakosság és templomi ülésrend I. Gömör néprajza XXVII.* Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék.
- Faggyas István 1991. *Lakosság és templomi ülésrend II. Gömör néprajza XXXI.* Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék.
- Fél Edit – Hofer Tamás 2011. „Mi, korrekt parasztok...”. *A hagyományos élet Átányon*. Budapest, Korall.
- Jávor Kata 1971. Egy 19. századi presbiteri jegyzőkönyv tanulságai. *Népi Kultúra – Népi Társadalom V–VI.* 71–103. p.
- Jávor Kata 2000. Az egyház és a vallásosság helye és szerepe a paraszti társadalomban. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz. VIII. Társadalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 791–818. p.
- G. Kovács Gyula 1998. *Feled története*. Somorja, Méry Ratio.
- Máté György 2020. Megélhetési kényszer, alkalmazkodási forma vagy tudatos vállalkozás? A gömöri és nógrádi csempészésről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 21. évf. 2. sz. 3–29. p.
- Máté György 2022. *A feledi labdarúgás 100 éve / 100 rokov futbalu v Jesenskom*. Feled, FK Feled – Feled Község Önkormányzata.
- Népszámlálás... 1912. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal.
- P. Szalay Emőke (szerk.) 2013. *Gömöri Református Egyházmegye I. A magyar református egyház javainak tára XXI.* Komárom, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház.
- Tömösközi Ferenc 2022. *Az Ige erejével. Lelkészi életrajzok és adattár Gömörtől a keleti határig*. Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar.

GYÖRGY MÁTÉ

WHO CAN SIT WHERE? MICRO-HISTORICAL LESSONS FROM CHURCH SEATING DISPUTES AND OTHER CASES BASED ON A RECORD OF THE HUNGARIAN REFORMED CHURCH IN FELED

The centuries-old documents in the possession of the Reformed Christian congregations in southern Slovakia, within them in the settlements of the Gemer region, are still an untapped resource for historians and ethnographers. Most parishes in this region keep such documents, such as registers, minutes of presbyteries and assemblies, treasurer's books, records of the history of the congregation, etc. In this study we are looking at one of the documents (a specific record of a presbytery and assembly) of the Reformed Christian congregation of our place of residence, Feled, which covers a relatively narrow period of time, not quite 13 years. However, both in the larger history and in the life of the local community, these were some of the most eventful years of the 20th century, as the minutes begin on 11 October 1914 and end on 30 January 1927.